

BATI ÜLKELERİNDE HUKUKÇULARIN YERİ VE YETİŞTİRİLMESİ (*)

İl Han ÖZAY (**)

Önce bu söyleşinin başlığı olarak "Uygar Toplumlarda Hukukçunun Yeri ve Yetiştirilmesi"ni düşünmüştüm. Böylesi daha iyi olmuş çünkü içinde bulunduğumuz duruma bakılırsa bizim en azından bu alanda hiç de "uygar" bir toplum sayılmamız gerekir. Batı ülkeleri demekten muradım da İtalya ve Amerika Birleşik Devletleridir. Bu iki ülkeden İtalya Roma Hukuku üzerine bir de "rönesans"ı koyarak bu alanda en uygar toplumun örneği niteliğini kabul ettirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ise övündüğü İki Yüzyıllık Anayasası, Hukuk Devleti kavramına büyük katkı olarak görülebilecek Supreme Court kararları ve "Günüşığında Yönetim"i ile gerçekten bu karşılaştırmanın ikinci örneğini oluşturabilir. Öte yandan Stanford Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Merryman'ın karşılaştırmalı bir incelemesinde örnek olarak bu iki ülke ele alındığından (1) Türkiye'yi biri eski biri de yeni dünyanın bu iki "hukuk uygarlığı" ile birlikte incelemek doğru ve yerinde olur sanırım.

Bu iki ülke ile karşılaştırmalı olarak ele almamın nedeni de aydınlarımızın bazıları gibi gözü kapalı bir "Batı" hayranlığı olarak nitelenmesin lütfen. Bilim ve eğitim alanında gerçek üniversiteler (2) kurmuş ve özenilecek düzeylere erişmiş bulunan bir toplumun mirasçılarıyız. Osmanlı İmparatorluğunda "Enderun Mektebi" gibi bir kuruma sahip olduğumuz halde, şimdi ondan esinlenilerek Fransada kurulan ünlü bir kamu yönetimi okulu- nu, Ecole National d'Administration'u kendi kurumlarımıza reform modeli olarak seçmekle övünmemiz, içinde bulunduğumuz durumun perişanlığının en açık kanıtıdır. Bunun "müsebbibi" olarak da YÖK'ü göstermek tamamen doğru değildir. Gerçi 1982 düzenlemele- ri de çok zararlı sonuçlar doğurmuştur ama, yükseköğretimde geriye gidiş çok daha önceden

(*) 4. Nisan 1988 günü Gaziantep Barosunda verilen konferans metni.

(**) Prof. Dr. İl Han Özay İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesidir.

(1) 1973 Ekiminde İtalyanın Perugia kentinde düzenlenen karşılaştırmalı bir bilimsel toplantının konusu "Hukuk Eğitimi" idi. Bu toplantıya katılan ABD California-Stanford Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. John Henry MERRYMAN, sunduğu bildirisini daha sonra Mauro Cappeletti). Thomas Ehrlich, Dietrich Andre Loeber, Inge Markovitz, Max Rheinstein ve Robert B. Stevens gibi uzmanların eleştirilerinin de ışığı altında geliştirmiş ve "Orada ve Burada Hukuk Eğitimi: Bir Karşılaştırma" başlığı altında Stanford Hukuk Dergisinde yayınlanmıştır. (MERRYMAN John Henry, *Legal Education There and Here: A Comparison*, in *Stanford Law Review*, vol. 27, February 1975, p. 859-877).

(2) Külliye sözcüğünün anlamı bir arada bulunma, bütündür. Latince "universitas" da tam olarak aynı anlamı taşımaktadır.

başlamış idi. Hukuk Fakültelerini örnek olarak alırsak Ankara bile İstanbul düzeyine ulaşmamış iken İzmir'de, Konya'da (3) aynı tür kurumların yaratılması olsa olsa bu alandaki enflasyon yani düşüşü gösteren uygulamalar sayılmalıdır. Tabii arkadan gelen Diyarbakır artık bu alanda hiç de bilimsel verilerin ışığı altında rasyonel çözümlere yönelinmediği, tüm davranışların tek hareket noktasının "oportünizm" olduğunun en belirgin kanıtıdır.

Uygar toplumlarda, Batı ülkelerinde ya da örnek olarak seçilen İtalya ve Amerika Birleşik Devletlerinde Hukukçunun yeri ve yetiştirilmesinin temelinde "hukukçuya verilen önem" yatar. Örneğin İtalya'da avukatlık hukukçulukla özdeşleşen bir kavram olarak düşünüldüğünden Hukuk fakültelerindeki öğretim üyeleri kendilerini avukat profesör diye takdim ederler. Profesör herhangi bir öğretim görevlisine verilen genel isim olduğu için fazla önemli değil, buna karşılık avukatlık toplum içinde en gözde bir meslek ve sosyal konumu anlattığından özenilecek ve önemle vurgulanacak bir durumdur. Amerika'ya gelince, bu ülkeye girerken çok sıkı bir polis ve gümrük denetiminden geçmek zorunlu olduğu için size "kendini derhal hukukçu olarak tanı" önerisinde bulunurlar. Böyle yaptığınızda da farklı bir muamele ile karşılaşmanız, ayrıcalıklı duruma girmeniz sözkonusudur. Bu ülkede Hukuk, genellikle sosyal bilimlerde olmak üzere herhangi bir yüksek öğrenimden sonra girilebilir, bir lisans üstü yüksek öğrenim şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca ülke çapında bir genel yetenek sınavından da geçmek (4) zorunluluğu vardır. Harvard gibi üniversiteler de bu sınavda en iyi dereceleri tutturmuş öğrencileri seçerler. Barolar ise bu düzen ve düzeyin sürekli koruyucuları oldukları gibi mezuniyetten ve mesleğe girildikten sonra da hep yenilenmenin mümkün olabilmesi için "sürekli hukuk öğrenimi" adı ile devamı zorunlu programlar hazırlar ve yürütürler.

Türkiye'de her yüksek öğrenim kurumu için seçme sınavı sözkonusu olduğu halde yakın zamanlara kadar en az puanla halen de en çok sayıda öğrenci alanlar Hukuk Fakülte-ridir.

Ülkemizde Hukuk Fakültelerine Üniversitenin bakış açısı da çok ilginçtir. Yönetmeliklerin ilk yapıldığı zamana ilişkin Sıddık Sami Onar'ın bir anısı var. Onaylanmak üzere Üniversite Senatosunda tartışıldığı zaman yönetmelikteki pratik çalışma saatlerini gören Tıp profesörleri bunlarda ne yapılacağını sormuşlar, problem çözüleceğini duyunca da "Hukuk bilim mi ki problemi olsun?" şeklinde sözler sarfetmişler. Hoca, "Hukukun da bir bilim olduğunu anlatıncaya kadar göbeğim çatladı" derdi.

(3) İzmir'de İdare Hukukunu bir Ceza Hukukçusu okutmaktadır. Bir bilimsel toplantı dönüşü ziyaret için uğradığımda Dekan Bey üç saat için İdare Hukuku dersi vermeme istedi ve bu olay Fakültede "öğrencilik yaşamınızda ilk defa gerçek bir İdare Hukukçusu dinleyebilirsiniz" şeklinde duyuruldu. Derse diğer sınıfların öğrencileri ile bazı "asistanlar" bile katıldı. Konya'da ise aynı dersin "valinin hanımı" ya da "emekli bir vali" tarafından verildiği söylenirdi. Sonra bir ara Bölge İdare Mahkemesi Başkanı tarafından verilen ve öncesine oranla çok büyük bir aşama olarak nitelenebilecek bu durum ancak yakın zamanlarda değişmiştir.

(4) Bu ülkede yüksek öğrenim için hiçbir genel giriş sınavı sözkonusu değildir. İşte bu serbestlik içinde istisna hukuk öğrenimidir. Bu yüzden de hukukta öğrenimin üç yıl olması mümkündür, çünkü bu üç yıl en az iki yıllık bir yüksek öğrenime dayalı olmakla beş yıl anlamını taşır ve genel yetenek sınavı sonucu da yüksek öğrenim görmüşler arasından en iyileri adı "okul" olan bu kurumlara girmeye hak kazanırlar.

Söz yönetmelikten açılmışken sınavlar konusuna da değinmek isterim. Biliyorsunuz eskiden sözlü sınavlar da vardı. Şimdi ise sadece yazılı. İtalya'da yazılı sınavda kanun, derleme, kitap gibi her tür malzemenin kullanılması serbesttir. Amerika Birleşik Devletleri Üniversitelerinde ise "take home exam" denilen yazılı ev ödevleri vardır. Yazılı sınavlarda esas olan hukuksal bir konuda kompozisyon hazırlamaktır. Üstelik İtalya'da yazılı sınav sonucu başaramayan öğrencinin "sözlüye girmemesi önerilir". Buna karşılık benim bir çok arkadaşım, yazılıda isteneni veremedikleri halde bu öneriye uymayarak girdikleri sözlü sınavlarda, diğerlerine oranla daha sıkı bir şekilde sınanmakla beraber, yine de başarılı olabilmişlerdir. Bizde ise avukat ya da yargıç olunca sanki herşeyi belleğinden çıkaracakmış gibi yazılı sınavlar ezber ve sorusuna göre çoğu kez de kopyeye dayanır. Buna o kadar alışılmıştır ki, bir seferinde Siyasal Bilgiler Fakültesinden bir profesör arkadaşın ev ödevi olarak verdiği konuyu gelip sanki merak ediyorlarmış gibi bana sorduklarını ve cevabımı not ederek onu ödev gibi hocalarına verdiklerini gördük. (5)

Kopye alışkanlığı ve kompozisyonda beceri kazanamama durumunun daha orta öğretimden başladığında ise hiç kuşku yoktur. Ben orta ve liseyi yabancı ülkedeki bir İtalyan okulunda bitirdiğim halde Romada, Fakültede ilk iki yıl anlamını bilmediğim hiç bir sözcükle karşılaşmadım. Üçüncü yıl ise Medenî Usul Hukukunda artık tamamen teknik terimlerle haşır neşir olduğumuz için bunların anlamlarını orada öğrendim. Amerikada ise, değil orta, bir yüksek öğrenime dayalı olmasına karşın Hukuk eğitime başlayanların ilk edindiği kitap bir teknik sözlüktür. Bu ansiklopedik hukuk sözlüğü olmadan öğrenime başlayan kimse de görülmemiştir. Bizde ise son düzenlemelerle Fakülteye Türk dili dersleri konuldu. Tabii bu Milli Eğitimin iflasının bir göstergesidir. Üniversitedeki durumu da konkordatoya benzetebiliriz ama bu kurum iflastan önce uygulanmazsa sonucun değişmesi sözkonusu değildir.

Hukuk dili kendine özgü ayrı bir teknik sorun olarak çok önemlidir. İtalya'da Latince, hatta benim zamanımda eski Yunanca bilmeyeni Fakülteye kayıt etmezlerdi. Harvard da ise özel bir uzman tarafından hukuksal kompozisyon ve yazı dersleri verilir. İstanbuldaki bu Türkçe derslerinde orta okulda öğrenmiş olması gereken dilbilgisi kuralları üzerinde durulduğu gibi bunları okutan da bir Ceza Hukukçusudur.

Hukuk Fakültelerindeki eğitimi temelinden ele alırken başta sözünü ettiğim Merrymann'ın "Orada ve Burada Hukuk Eğitimi" konulu incelemesini yeniden anmak istiyorum. Yazara göre orası İtalya, burası ise Amerika Birleşik Devletleri. İtalya'nın bir Avrupa ülkesi olarak ele alındığını ve bize de çok benzediğinin iddia edilegeldiğini düşünürsek Amerikalı bilim adamının yazdıklarından çıkarılacak çok şey bulabiliriz.

İncelemenin başlangıç noktası üniversite kavramına ilişkin değerlendirmenin farklılığıdır. Nitekim Avrupada "demokrasi" esası Amerikada ise "liyakat" kavramına öncelik tanınmaktadır. Yani Avrupada Üniversitede okumak herkesin hakkı sayıldığı halde Amerikada, hele hukuk sözkonusu olduğunda bu demokratik bir "hak" değil, ancak en fazla

(5) Çok sayıda tanımadığım öğrenci gelerek aynı şeyi sordukları için bir süre sonra ben kuşkulandım. Hepsi aynı cevabı yazdıkları için ve o konudaki benim görüşüm de o zamanlar yayınlanmamış olduğundan sonunda iş anlaşıldı. Bu gençler böylelikle kimi aldattıklarının da eminim hala farkına varamamışlardır.

"layık" olanın yararlandığı bir ayrıcalıktır. Gerçekten de İtalyada 29 yaşını tamamlamış bir kimse lise diploması olmasa bile üniversiteye kaydolabiliyordu. Bununla beraber, biraz önce vurguladığım gibi Latince bilmez ise hukuk okuyamayacağı gibi, örneğin ben eski Yunanca bilmediğim için İtalyan Hukuk Tarihi dersinin kitaplarından bazılarını okuyamadım ve o dersten ancak bir orta notu zorlukla alabildiğimden genel not ortalamam yüz üzerinden doksandokuza indi. Bir de Hocanın beni ayıplaması caba.

Amerikada o sözünü ettiğim genel yetenek sınavını başaran öğrenciler birden çok Hukuk Fakültesine kayıtlarını yaptırırlar. Çünkü her Üniversite başvurular arasında en iyisini, en "layık" olanı seçtiğinden açıkta kalmamak için tek yol budur. Avrupaya bakarsak genelde hepsi Devlet Üniversitesi olduğundan bir tekdüzelik vardır, dolayısıyla nerede eğitim görüleceği hususu o denli önemli olmayabilir. Ülkemizdeyse, bilindiği gibi hem puanı nereyi tutarsa oraya girer, hem de açıkta kalmamak için en fazla öğrenci alan Hukuk Fakültesini mutlaka yazar, hukukçu olmayı hiç istemese bile. Amerikada bu seçmede yarışma o denli önemlidir ki, başta Harvard olmak üzere bir takım Üniversiteler kendilerine "Kırmızı sarmaşıklar takımı" anlamına gelen "Ivy League" adını vermişlerdir ve onlar her alanda en üstte olmak için kıyasıya bir rekabet içindedirler.

Bu rekabet en nitelikli öğretim üyesine sahip olmada da kendini gösterir. İşte bu noktada Avrupa Üniversiteleri de birbirleri ile bir yarış halindedirler. Örneğin Hukuk alanında Romadaki "La Sapienza" Üniversitesi bir numara sayıldığından (6) bütün öğretim üyeleri sonunda oraya ulaşmak için çalışırlar. Ülkemizde ise Diyarbakır ile İstanbul eş tutulmak istenir. Hatta uygulamada İstanbul harcanmaktadır bile. Örneğin her yıl 200 öğrenci alan Diyarbakır için Roma Hukuku öğretim üyelerinden biri görevlendirilmekle geçen dönemlerde birinci sınıfında ikibin kayıtlı bulunan İstanbul Hukuk Fakültesindeki eğitim aksamış ya da çok büyük bir güçlüklerle yürütülebilmştir. Buna karşılık her iki Fakültenin verdiği diploma yasal olarak eşdeğerdedir. Hatta ortalaması daha yüksek olan Diyarbakır mezunu bir öğrenci sanki daha iyi bir eğitim görmüş sanılır. Halbuki durum tamamen tersidir. Nitekim ben bu sene oraya giderek 20 saat İdare Hukuku dersi verdim. Ancak bizde beş haftada yapılan bu toplam ders orada üç güne sığdırıldığı için eğer öğrenciler hiçbirşey anlamamışlarsa bu onların kabahati değildir.

Amerikalı profesör kendi ülkesi ile İtalyayı karşılaştırdığında Avrupada hukuk eğitiminin genel kültür ağırlıklı olduğunu Amerika Birleşik Devletlerinde ise meslekî bakımdan yetiştirmenin sözkonusu olduğunu vurgulamaktadır. Buna Türkiye'yi katacak olursak bizde de "bilimsel" olduğunu söyleyebiliriz. Ama o kadar bilimsel ki "teori" başka bunun "uygulama"sı çok daha başka. (7) Dolayısıyla bu kadar bilimsellikten hukukun öldüğünü söylemek bile mümkün.

(6) Başka alanlarda ise Roma'nın bu üstünlüğü yoktur. Örneğin Tıpta Milano'daki bir üniversite, gemi inşaat mühendisliğinde de Napoli Üniversitesi en iyisi sayılır.

(7) Bütün öğrencilerin daha staj aşamasından başlayarak ortak yakınmaları hep "Hocam bize öğrettikleriniz hiç uygulanmıyor ki" şeklindedir. Dolayısıyla herkes Fakültede öğrendiklerini tamamen bir yana bırakıp yeniden kendine özgü bir "hukuk" öğrenmekte, meslek içinde pişerek ilk defa hukukçuluk mesleğini hayata atıldıktan sonra öğrenmektedir.

Amerikalı bilim adamına göre Avrupada hukukçu, başkaları için düşünülmüş ve yapılmış bir aleti kullanan teknisyen ya da sürücüdür. Amerika Birleşik Devletlerinde hukukçuya toplumun tüm sorunlarını çözümlenebilmek için özel olarak yetiştirilmiş ve donatılmış bir "sosyal mühendis" nazarıyla bakılır. Bizde ise, üzülerek itiraf etmemiz gerekirse hukukçu "kitabına uyduran"dır.

Sözünü ettiğimiz karşılaştırmada hoca öğrenci ilişkisine de değinilmektedir. Avrupada hoca gelir, dersini bitirir ve gider. Öğrencilerin sayısal çokluğu nedeniyle dersin dışında hiç bir ilişki söz konusu değildir. Hocalık avukatlıkta bir prestij aracı olarak kullanılır. Kartvizit üzerinde yer alır. Asistan ya da şimdiki adıyla araştırma görevlileri de kaliteli sekreterden başka bir şey değildir. (8) İtalya'da eğer hocanın yazıhanesi varsa asistan orada da iş görür. Milletvekilliği öğretim üyeliği ile bağdaştığından eğer hoca politikada da aktif ise asistan orada da onun emrindedir.

Avrupada hukuk bilim olduğu için de onu sadece kürsü üzerindeki bilir. Tartışma hiç olası değildir. Böyle olunca da tamamen dogmatiktir ve şüpheciliğe çok az yer vardır. Hiçbir teori de, ne kadar eskirse eskisin değişmez. Bu bakımdan bir yenilik ya hiç umursanmaz ya da yeni bir "kürsü" yeni bir "dükalık" anlamını taşır.

Amerika Birleşik Devletlerinde sürekli bir tartışma ortamı vardır. Bu ortam aynı zamanda sürekli bir iletişim arayışına da neden olur. Avrupada ise yöntem zaten yüzyıllardır değişmeden süregelmektedir. Hoca söyler, beriki dinler, hatta bizde ağızdan çıkan kelime kelime yazar. Öğrenciler de bunu o kadar benimsemişlerdir ki hocalarına benzeme tutkusu içinde onları taklit etmeye bayılırlar.

Amerikalı bilim adamının yazısı çok "zalim" bir yargı ile sona eriyor. Avrupada birçokları kendi konularından bile "habersiz"dirler diyor, Amerikalı bilim adamı. Haksız sayılmaz. Bir gün meslekdaşlarımdan biri benden Fransızca bir dergi istedi. Kitabına Amerikan Yüksek Mahkemesinin son eğilimleri konulu bir kısım ekleyecekmiş. Bunu istediği tarih 1985 ve aradığı dergide de aynı başlığı taşıyan bir inceleme var. Ama derginin yayın tarihi 1952.

Hukukçunun yetiştirilmesi konusunda somut örnek olarak Türkiye'yi ve İstanbul'daki en iyisi olduğunu iddia ettiğimiz eğitimi konu alan bir incelemeyi Danıştayın kuruluş yıldönümü için hazırlamıştım ve Mayıs 1987'de orada sundum. Bu incelemede Kamu Hukuku Bölümü içindeki "Genel Kamu Hukuk" eski adıyla "Amme Hukuku" isimli kendine özgü derse de değindim. Bu derste acaba Devletin doğuşu ve gelişmesi mi anlatılır, yoksa Siyasal düşünceler veya kamu özgürlükleri tarihi midir? Eğer Devletin doğuşu ve gelişmesi ise ya Anayasa Hukuku içinde anlatılabilir ya da en azından Anayasa Hukuku dersinden önce okunması gerekir. Halbuki bizde son sınıf dersidir. Eğer bu derste özgürlüklere ağırlık verilecekse o da İdare Hukukunun alanına girer. Yok eğer siyasal düşünceler tarihi ise o takdirde de ancak seçimlik bir ders olabilir. Nitekim Roma'da seçimlik bir ders olarak vardı ve isteyen de Siyasal Bilgiler Fakültesine giderek orada dersi dinler ve sınavına girerdi. İçeriği ne olursa olsun bir tarih dersi olduğundan da Anayasa ve İdare Hukukundan önce okutulması gerek-

(8) Kendimden bir örnek vermeme gerekirse İstanbul Üniversitesinde ilk girdiğim kürsüye beni sırf İtalyanca bildiğim için almışlardı. Hatta daha sonra çok ünlü soyadı olan başka biri de asistan olarak girerken kürsü profesörü bunu bana bir müjde gibi verip "ailece bize göre bir arkadaş" demişti.

tiğinde kuşku yoktur. Ama bizde derslerin başta mı sonda mı okutulması konusu "prestij" ile doğrudan ilgili görüldüğünden böyle bir çözüm mümkün olamamaktadır. Nitekim Kara Ticareti Hukukunun sonda iken şimdi üçüncü sınıfa alınması meslekdaşlarımızı çok üzmüş diye bir söylenti varmış.

Danıştaydaki sempozyumda hangi dersin hangi sene okutulmasının daha rasyonel olacağına ilişkin verdiğim örnekler arasında İdare Hukuku da vardı. Bu ders te iki yıla yayılmasa bile 3'üncü sınıftan önce okunup anlanabilecek gibi değildir. Bununla beraber Hocamız Sıddık Sami Onar en iyi kamu hukuku öğreniminin İdare Hukuku derslerinde gerçekleşebileceği düşüncesiyle bari çok geç kalmadan daha öğrenimin başlarında okutulsun diye bu nokta üzerinde fazla durmamıştır denilir.

Hukuk Fakültesinde öğretimin düzenlenmesi konusunda çok subjektif davranıldığı ve nesnel değerlendirmelerin yapılmadığı bir gerçektir. Dedikodular bile bu gerçeği yansıtır. Rivayet odur ki İstanbul'da diploma sahtekârlığı çıktığında, yani sınava girmediği halde girmiş gibi görünüp bazı öğrencilerin mezun edildiği anlaşıldığında bu işin bir de rayici olduğu anlaşılmış. Rayiç bedel en çok İdare en az da İcra İflas Hukuku dersi için imiş. Bunu duyan İcra Hukuku Hocası çok sinirlenmiş ve dersin rayicini yükseltmek için de onu öğrenci deyimi ile "müthiş kazık" bir hale getirmiş. Herhalde doğru değil ama bir dedikodu olarak bile çok anlamlı.

Eğitimin düzenlenmesinde ideal çözümler ve derslerin içeriklerinin bilimsel olarak belirlenmesinde hangi ölçülerden yararlanılabileceği gibi konular Danıştayda sunduğum bildiriye yer almaktadır .Bu bildiri yayınlanacağından aynı konulara burada değinmekle yetiniyorum.

Sözlerimin sonunda kitaplık sorununa da mutlaka dikkatlerinizi çekmek isterim. Harvard'da kitaplık hem çok zengin hem de günün 24 saatinde açıktır. Bizde ise öğrencinin derste bulunması gereken saatlerde yani gidemeyeceği zaman açık, onların serbest olduğu zamanda da kapalıdır. Diyarbakır'da öğrencilerin kitaplıktaki malzemenin fotokopisini çekmesinin yasak olduğunu söylemişlerdi. Önce hayret ettim ama sonra İstanbul'da da öğrencinin fotokopi çekmesinin istenmediğini, çünkü makinenin eski ve masraflı olduğunu, bu yüzden de en zorunlu hallerde sadece öğretim üyelerinin yararlanmasının istendiğini duyunca artık hayret etmez oldum. Halbuki bir kurumu gerçek üniversite haline getiren kitaplık ve oradan yararlanan öğrencilerdir.

Sözlerimi Danıştayda sunduğum bildirinin son paragrafını tekrarlayarak bitiriyorum.

"Yargı yerlerinin, artık fakültelerden çok zayıf hukukçular çıktığına ilişkin düşüncesi acı ama maalesef çok gerçekçidir. Bu durum karşısında Barolar, Yüksek Mahkemeler ve tüm yargı yerleri harekete geçmeli ve birşeyler yapmalıdır. Hiç unutulmasın ki Gresham Kanunu bu alanda da geçerlidir ve "kötü para iyi parayı kovar", gerçi kötü hukukçu iyi hukukçuyu çoktan kovmaya başlamıştır ama ne yapalım "ümit fakirin ekmeği".